

BIOGRAFIA UNEI EXPRESII: „A FI BUN DE DUS LA BALAMUC”

The Biography of a Phrase: „A fi bun de dus la balamuc” [to be worth being put to a mental disease hospice]

The present article aims at analyzing the method of treating phraseology suggested by the dictionary *Până-n pânzele albe. Expresii românești* by Stelian Dumistrăcel, based on the information provided by the article dedicated to the phrase *a fi bun de dus la balamuc* [to be worth being put to a mental disease hospice]. The author brings new arguments to the different stages of evolution of phraseology, referring to the relationship between words and the elements of culture and civilization that determine them. As linguistic structures such as phrases often bring together elements that denote the reality of the world from which they originated, Stelian Dumistrăcel aims at describing those contexts in which certain phrases or word combinations acquire figurative meaning, thus outlining their “biography”.

Key-words: *Stelian Dumistrăcel, phrase, synonymous variant, phraseology, method*

Stelian Dumistrăcel reprezintă un reper în cercetarea lingvistică românească, având contribuții fundamentale în domeniul frazeologiei, lexicologiei, terminologiei, dialectologiei, istoriei limbii și stilisticii funcționale.

Lucrarea sa cea mai cunoscută este *Până-n pânzele albe. Expresii românești* care reprezintă un „altfel” de dicționar frazeologic. Demersul propus de lingvist în abordarea expresiilor din acest volum constă în oglindirea proceselor de cristalizare a denumirii figurate, urmărind efectele exprimării formelor mentale primare la nivelul structurilor fixe. Acesta are în vedere ilustrarea „drumului spre imagine al unor variate asociații de cuvinte ale limbii române”, „recuperarea jaloanelor unui tablou evolutiv al mijloacelor de a formula un nume, de a sensibiliza o reprezentare sau o apreciere”², având intenția de „a oferi «biografiile», cadrul semantic și motivațiile stilistice ale constituirii unor imagini, în exprimarea figurată”³.

În cele ce urmează, ne propunem să evidențiem metoda dicționarului, făcând apel la informațiile pe care ni le oferă articolul expresiei *a fi bun de dus la balamuc*.

Așa cum afirma Rodica Zafiu, „Stelian Dumistrăcel avea darul de a sugera explicația cea mai probabilă, fără a-și impune cu certitudine absolută intuițiile; ipotezele sale pornesc de la vechi dicționare, culegeri de proverbe, folosirea de către scriitori, ipoteze ale altor lingviști (Al. Philippide, V. Bogrea, I. Iordan), se bazează pe probabilități cognitive general umane, dar aduc mai ales detalii relevante din practicile cotidiene ale lumii rurale, unele dispărute și devenite tot mai de neînțeles

¹ Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău.

² Stelian Dumistrăcel, *Până-n pânzele albe. Expresii românești*, ediția a II-a, Iași, Institutul European, 2001, p. 5.

³ *Ibidem*, p. 6.

pentru cititorii moderni”⁴.

Pentru a prezenta etimologia unei expresii, lingvistul recurge la o metodologie pe care am putea-o numi transdisciplinară. Alături de explicațiile istorice, geografice, social-economice și culturale, preia și rezultate ale propriilor contribuții de profil sociolingvistic și etnolingvistic consecință a vastei experiențe de cercetare fundamentate pe analiza documentelor și pe anchetele de teren. Aduce argumente ale diferitelor stadii de evoluție a frazeologismelor apelând la texte populare („literare” sau etnotexte), la cronicari și scriitori clasici, la scriitori moderni și contemporani, ilustrând zonele de contact dintre vorbire și scrisul cultivat (I. Creangă, Anton Pann, Nicolae Filimon, C. Negruzzi, V. Alecsandri, Eminescu, I.L.Caragiale, Mateiu Caragiale, Marin Preda, Marin Sorescu).

Lectura dicționarului, permite, așa cum afirmă autorul, „identificarea unor nuclee, a unor clase tematice, ce revelă cazuri de sinonimie diacronică, diatopică și diastratică în familie frazeologică, concurând nu numai la descoperirea punctului de plecare, ci și la conturarea unui microunivers de reprezentări figurate”⁵. Cum structurile lingvistice de tipul expresiilor reunesc deseori elemente ce desemnează realitatea lumii din care au luat naștere, lingvistul ieșean își propune să descrie acele contexte în care anumite expresii sau îmbinări de cuvinte dobândesc sens figurat, conturând astfel „biografia” acestora.

Autorul a fost fascinat de urmărirea modului în care o expresie venită din negura timpului încă persistă atât în limbajul familiar actual, cât și în cel beletristic. Subliniind faptul că unele dintre aceste idiotisme au fost greșit încadrate în dicționarele generale, autorul caută să le clarifice originea și variația. Demersul lingvistului a constat în prezentarea acestor idiotisme care în vorbire au cunoscut trecerea de la sensul obișnuit al unei grupări libere de cuvinte la sensul figurat, chiar dacă, prin această trecere, acestea și-au pierdut expresivitatea dobândită în faza metaforizării, fixându-se în sfera simplei etichetări (a metaforei „tocate”)⁶.

Încă din anul 1980, în cadrul volumului *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*, Stelian Dumitrăcel stabilește o tipologie a idiotismelor, diferențiind expresiile imaginare, ce au luat naștere ca figuri de stil propriu-zise, de expresiile copii ale realității, care au reprezentat inițial formule „tehnice”, reflectând elemente ale cotidianului și a căror funcție stilistică este una derivată⁷. În dicționarul *Până-n pânzele albe*, autorul se oprește cu precădere asupra expresiilor *copii ale realității*, al căror suport lexical este sau nu marcat temporal prin prezența cuvintelor ieșite din uz, a arhaismelor sau a elementelor lexicale recent pătrunse în limbă, a neologismelor. Din punctul de vedere al realului reflectat, Stelian Dumitrăcel deosebește expresiile reflectând viața colectivității în general de expresiile izvorâte din diferite terminologii profesionale, agricultura, creșterea animalelor, păstoritul, pescuitul, industria casnică, albinăritul, morăritul, dogăria etc. *Până-n pânzele albe* reprezintă un dicționar care descifrează prin intermediul expresiilor ființa umană cu modul ei de a fi, de a simți,

⁴ Rodica Zafiu, *Până-n pânzele albe...*, Dilema Veche nr. 937 din 24-30 martie 2022, <https://dilemaveche.ro/sectiune/editoriale-si-opinii/pe-ce-lume-traim/pina-n-pinzele-albe-634358.html>.

⁵ Stelian Dumitrăcel, *Până-n pânzele albe...*, op. cit., p. 18.

⁶ *Ibidem*, p. 12.

⁷ Stelian Dumitrăcel, *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980, p. 136-137.

de a exista în relație cu sine și cu întregul univers.

Din multitudinea de idiomatisme analizate în *Până-n pânzele albe...*, atenția ni s-a oprit asupra unei expresii copie a realității, *a fi bun de dus la balamuc*, adică „a fi nebun, în starea de a fi internat la ospiciu (inițial, cel de la Malamuc)”⁸. Până să ajungem la tratarea pe care o oferă Stelian Dumistrăcel în dicționarul său, propunem o trecere în revistă a felului în care această structură a fost abordată în lingvistica românească.

Termenul *balamuc* apare pentru prima dată într-o lucrare lexicografică în *Dicționarul limbei române* (1871-1876), de August Treboniu Laurian și Ion C. Massim, în tomul al III-lea numit *Glossariu* care cuprinde cuvintele din limba română străine prin originea sau forma lor și pe cele de origine nesigură. În dicționar apare doar „*balamucu* s.m. casă de nebuni; ca și *balamutu*?”⁹.

În *Etymologicum Magnum Romaniae* (1887-1893), tomul III, Bogdan Petriceicu Hasdeu asociază termenul *balamuc* cu cuvântul de origine slavă *balamut* cu sensul de „flecă, bârfitor”. De asemenea, precizează că din *balamut* românul a format *balamuc* cu sensul de „casă de nebuni”, iar „trecerea neorganică a finalului *t* în *c*, se datorează înrâuririi cuvintelor *năuc* și *hălăuc*”¹⁰.

Dicționarul universal al limbei române (1896), realizat de Lazăr Șăineanu, înregistrează la relația dintre cuvântul *balamuc* și localitatea Malamuc: „*balamuc* n. 1. casă de nebuni (după ospiciul de alienați cu acelaș nume); 2. tărăboiu: *îți fac un balamuc să mă pomenesci*. [Vorba e identică cu Malamuc, localitate aproape de Gherghița unde era casa de nebuni]”¹¹.

Colecția lui Iuliu Zanne *Proverbele românilor...* (1895-1912), înregistrează în volumul VI, publicat în 1901, expresia *A fi bun de (dus la) Balamuc* „adică nebun”, completând cu explicația:

Balamuc, prin corupție de la Malamuc, localitate lângă Gherghița, unde era casa de nebuni care, mai târziu a fost mutată la Mărcuța, în comuna Pantelimon, județul Ilfov, lângă mănastirea zidită la 1587 de Dan vel logofăt¹².

În *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch* (1903-1924), vol. I, al lui H. Tiktin, e reluată informația privind relația dintre termenul *balamuc* și numele locului în care se găsea un ospiciu¹³.

Dicționarul limbii române, seria veche, cunoscută sub sigla DA, redactată sub conducerea lui Sextil Pușcariu, în tomul I/I, publicat în 1913, preia pentru expresia *a*

⁸ Stelian Dumistrăcel, *Până-n pânzele albe...*, op. cit., pp. 40-41.

⁹ A.T. Laurian, I.C. Massim, *Dicționarul limbei române*, București, Noua Tipografie a Laboratorilor Români. Tom. III: *Glossariu, care cuprinde vorbele din limba română străine prin originea sau forma lor, cum și cele de origine înduioasă*, 1871 [în realitate: 1877], p. 48.

¹⁰ B. Petriceicu Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*, tomul I–III, București, Stabilimentul Grafic Socec și Teclu, tom I–II: 1887, tom III: 1893, p. 2369-2370.

¹¹ Lazăr Șăineanu, *Dicționarul universal al limbei române*, ediția a VIII-a, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1930, p. 50.

¹² Iuliu Zanne, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia*, vol. VI, București, Editura Librăriei Socecu & Comp., 1901, p. 450.

¹³ H. Tiktin, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch* (1903-1924), Vol. I, A-C, București, 1903, p. 148.

fi bun de (dus la) balamuc, în cea mai mare parte, explicațiile date de Zanne, completând cu:

Balamuc este deci, la origine, un nume propriu, numele unei localități unde se află o casă de nebuni și numai prin generalizare a ajuns să fie întrebuințat pentru noțiunea „casă de nebuni” îndeobște (precum aceeași evoluție se poate observa azi cu „Mărcuța” în București, cu „Petcuț” la Brașov, mai înainte cu „Golia” la Iași, etc., etc.)¹⁴.

În *Dicționarul enciclopedic ilustrat* (1926-1931) al lui I-Aurel Candrea și Gh. Adamescu, termenul *Balamuc* este înregistrat, cu primul sens, ca nume propriu de genul masculin „ospiciu de alienați la Mărcuța, în apropiere de București”, prin extindere, devenind substantiv comun de genul neutru cu sensurile de „casă de nebuni”, respectiv, „gălăgie grozavă, tăărăboi”¹⁵.

August Scriban, în *Dicționarul limbii românești*, publicat în 1939, relaționează *balamuc* cu *balmut*, având sensul de „locaș al dezordinii”. Amintește și ipoteza potrivit căreia „Unii cred c-ar veni din *Malamuc*, o localitate de lângă Gherghița, unde era balamucu care apoi s-a mutat la Mărcuța, București”¹⁶.

În descendența acestei moșteniri în ceea ce privește tratarea cuvântului *balamuc* și a expresiei *a fi bun de dus la balamuc*, prezentăm în continuare articolul dedicat expresiei de Stelian Dumistrăcel în dicționarul *Până-n pânzele albe*:

BALAMUC: a fi bun de dus la balamuc = a fi nebun, în starea de a fi internat la ospiciu (inițial, cel de la Malamuc)

După majoritatea izvoarelor documentare, expresia ascunde numele localității *Malamuc* (sau *Malamoc*), din județul Prahova, din vecinătatea Gherghiței; pe lângă mănăstirea din localitate a funcționat un ospiciu, un spital specializat în îngrijirea alienaților, cel care, apoi, a fost strămutat la Mărcuța (Ionescu-Gion, *București*, 661; Zanne, P VI, 450). Trecerea de la numele propriu (*Malamuc* sau *Balamuc*; cf. CADE) la un nume comun și explicarea indicată a expresiei din titlu sunt preluate în câteva dicționare ale limbii române (mai pe larg, de exemplu, după Zanne, în DA I/I; la modificarea inițialei cuvântului ne vom referi în continuare). De la manifestări tipice ale pensionarilor de la „Malamuc”, termenul *balamuc* ar fi căpătat și semnificațiile „larmă, gălăgie, ceartă, tăărăboi”, ca în casa de nebuni („De mă vei da afară, îți fac un balamuc, să mă pomenești câte zile-i trăi”; N. Xenopol, cf. TDRG; DA).

Pentru disimilarea (*m - m: b - m*) din care a rezultat forma substantivului comun de astăzi, putem avea însă în vedere, mai întâi, influența oiconimului *Balamuci*, numele unui fost sat din județul Ilfov, pe teritoriul căruia a existat, până în 1871, mănăstirea Schitul ce adăpostea o închisoare (MDG, I, 210); în 1868, de exemplu, aici erau transferați, de la mănăstirea Cernica, deținuți minori deveniți „turbulenți”. După plecarea călugărilor, lăcașul s-a transformat în casă de corecție (Stănciulescu, *Cercetări*, 66). Așadar, un „prestigiu” care nu este de neglijat pentru explicarea contaminării fonetice în discuție (nu toți alienații mintali sunt turbulenți sau locvaci).

Pe de altă parte, nu este exclusă nici raportarea la substantivul *balamut*

¹⁴ [Academia Română], *Dicționarul limbii române*, I/I literele A-B, București, 1913, p. 447.

¹⁵ I.-Aurel Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, București, Editura „Cartea Românească”, 1926–1931, p. 114.

¹⁶ August Scriban, *Dicționarul limbii românești*, ediția I, Iași, Institutul de Arte Grafice „Presa bună, 1939, p. 146.

(considerat de Tiktin și de Scriban ca etimon al lui *balamuc*), termenul, un arhaism astăzi, avea și semnificațiile „clevetitor, bârfitor”! (DA I/I); „palavragiu, fanfaron” (Scriban, D).

Expresia din titlu prezintă variante sinonimice (așadar cu aceeași semnificație) pornind tot de la localizarea unor ospicii: *a fi bun de dus la Mărcuța*, ~ *la Golia* (mai nou: „la Socola”); vezi, la Eminescu, „Oameni vrednici ca să șază în zidirea sfintei Golii” (după numele mănăstirii din Iași; Scrisoarea III).¹⁷

Ne întrebăm care a fost motivul pentru care lingvistul a inclus această expresie în cadrul lucrării, în condițiile în care dicționarul nu își propune să prezinte toate expresiile limbii române, ci mai degrabă încearcă să elucideze drumul semnificării unor structuri care astăzi au devenit opace. Bineînțeles că termenul-cheie care a atras interesul pentru această expresie este *balamuc*.

În primul paragraf al articolului, Stelian Dumistrăcel trece în revistă bibliografia referitoare la termenul *balamuc* și expresia *a fi bun de dus la balamuc*. Dat fiind că termenul și expresia ascund numele localității *Malamuc* (sau *Malamoc*), prima referință bibliografică este una istorică de atestare a localității în care era un ospiciu¹⁸. Dintre sursele lingvistice, pentru atestarea expresiei este citată colecția lui Zanne, iar pentru tratarea lexicografică a termenului *balamuc*, se face referire la DA, CADE, TDRG.

Contribuția lingvistului în cercetarea acestei expresii o reprezintă formularea unui argument suplimentar pentru a explica disimilarea (*m - m: b - m*) care a condus la transformarea cuvântului *Malamuc* în *balamuc*. Acesta consideră că trebuie luată în calcul și influența numelui *Balamuci*, un sat din județul Ilfov, pe teritoriul căruia a existat, până în 1871, mănăstirea Schitul ce adăpostea o închisoare, mai apoi transformându-se în școală de corecție. Informația a fost preluată din *Marele Dicționar Geografic al României* (MDG), vol. I, realizat de George Ioan Lahovari, C.I. Brătianu și Grigore G. Tocilescu și publicat în 1898, fiind completată de lucrarea lui Ovid Stănciulescu, *Cercetări asupra regimului penitenciar român din veacul al XIX-lea*, publicată în 1933. Concluzia cercetătorului Stelian Dumistrăcel este aceea că „prestigiul” localității Balamuci poate fi un argument pentru explicarea contaminării fonetice în discuție (*m - m: b - m*).

De altfel, nu exclude nici raportarea termenului *balamuc* la substantivul *balamut*, un arhaism care avea și semnificațiile „clevetitor, bârfitor”! (DA I/I), în condițiile în care, la evoluția multor cuvinte, putem vorbi de o motivare multiplă.

Un argument al legăturii dintre cuvântul *balamuc* și numele unui stabiliment pentru nebuni este întărit și de existența unei întregi serii sinonimice pornind tot de la localizarea unor ospicii: *a fi bun de dus la Mărcuța*, ~ *la Golia* (mai nou: „la Socola”)¹⁹

¹⁷ Stelian Dumistrăcel, *Până-n pânzele albe...*, op. cit., p. 40-41.

¹⁸ În *Istoria Bucureștilor*, G. I. Ionnescu-Gion relatează cum la 1765, sub conducerea banului Constantin Năsturel este construit al cincilea spital, Spitalul de la Sărindar, construit pentru nebuni. Aici era o icoană a Maicii Domnului, făcătoare de minuni, unde nebunii erau aduși spre închinare. Istoricul completează că de la Sărindar nebunii au fost îngrijiți mai târziu la mănăstirea Malamocului, apoi au fost duși la Mărcuța; G. I. Ionnescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*, București, Socec, 1899, p. 661.

¹⁹ Consultând *Atlasul Lingvistic Român II*, sub conducerea lui Sextil Pușcariu, Emil Petrovici, partea a II-a, Muzeul Limbii Române, Sibiu, 1940, p. 57., descoperim că termenul de *balamuc*,

Utilizarea mai multor termeni-metonomici sinonimi în expresii echivalente pentru pentru „ospiciu”, *Malamuc*, *Mărcuța*, *Golia*, *Socola*²⁰ reprezintă o dovadă a caracterului viabil al traseului figurativ, sensibil la efectele variației diatopice și chiar diafaze²¹.

După cum se observă, în tratarea acestei expresii Stelian Dumistrăcel face apel la informații din surse lexicografice, istorice, social-economice și geografice. Aduce argumente ale diferitelor stadii de evoluție a frazeologismului, apelând la relația dintre cuvinte și elementele de cultură și civilizație care le determină. Mai mult, aduce în sprijinul demonstrației elemente de pragmatică a discursului, explicitând procesele de re-modelare semantică și stilistică ale expresiilor, privind păstrarea capacității acestora de sensibilizare a ideii în relație direct cu fenomene precum contagiunea și influența.

Profesorul Stelian Dumistrăcel pune demersul său sub semnul tentației de a ilustra, într-un astfel de dicționar, marile șanse pe care le oferă studiul limbajului din perspectiva universalității culturii și a exigențelor multiple ale cercetării lingvistice, căreia, prin comparație cu alte discipline umaniste, Eugeniu Coșeriu îi recunoștea „cele mai multe legături cu modul de a fi al omului, cu toate activitățile umane în general”²². Putem să ne raliem afirmației Petronelei Savin potrivit căreia, în cadrul acestui dicționar, „abordarea lexicografică a expresiilor urmărește principiile coșeriene ale lingvisticii istorice văzută ca lingvistică integrală”²³ în care „descrierea unui obiect într-un moment al dezvoltării sale istorice nu este în afară de istorie, ci este o parte de istorie”, în condițiile în care, „coerența istoriei este să fie integrală, să considere limbajul în toate raporturile lui, care au ajuns, într-adevăr, să-l determine, așa cum este în întrebuințarea reală și în dezvoltarea reală”²⁴.

BIBLIOGRAFIE

Dicționare și atlase

ALR II = *Atlasul Lingvistic român*, Partea II-a, Vol. I, A. *Corpul omenesc. Boale și termeni înrudiți*; B. *Familia. Nașterea. Copilăria. Nunta. Moartea. Viața religioasă. Sărbători*; C. *Casa. Acaraturile. Curtea. Focul. Mobilierul. Vase*.

„maison d’aliénés”, cunoaște o mare răspândire în sudul țării, însă sunt folosite în restul teritoriului și sinonime precum: *casă bolândă*, *casa bolunzâlor*, *ludniță*, *corhâz*, *casă di nebuni*, *ospici*, dar și *socola* sau *golia*, în puncte din Basarabia.

²⁰ În lucrarea sa, *Din traista cu vorbe*, publicată la Tipografia Dacia, Iași, 1906, p. 109, publicată în 1906, Gh. Ghibănescu, face trimitere la expresia *la Golia* care „numește azi pe cel nebun”, remarcând posibilitatea de substituție a numelui propriu dacă realitatea se schimbă: „Măine când spitalul se va muta la Socola vorba «la Socola» va lua locul vorbei «la Golia», care asociindu-se cu faptul că acolo va fi externatul de fete, va ajunge a designa că și-a dat fata «la Golia» să învețe carte”.

²¹ Așa cum precizează Alexandru Ciorănescu în *Dicționarul etimologic al limbii române*, la cuvântul *balamuc*, „folosirea eufemistică a locului de reședință substituind cuvântul *ospiciu* este comună multor limbi, cf. rom. *Golia*, *Mărcuța*, fr. *Sainte-Anne*, sau *Charenton*” (cf. DER).

²² Stelian Dumistrăcel, *Până-n pânzele albe...*, op. cit., p.13, autorul citează din Eugeniu Coșeriu, *Lingvistica integrală*, interviu realizat de Nicolae Saramandu, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996, p. 164.

²³ Petronela Savin, *Până-n pânzele albe... ale expresiei*, „Studii și cercetări științifice. Seria Filologie”, nr. 28/2012, p. 39.

²⁴ Coșeriu, *Lingvistica integrală*, op. cit., p. 31.

- Scule*, coordonatori Sextil Pușcariu și Emil Petrovici, Muzeul Limbii Române, Sibiu, 1940.
- CADE = Candrea, I.-Aurel, Adamescu, Gh., *Dicționarul enciclopedic ilustrat*. Partea I: *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi* de I.-Aurel Candrea. Partea II: *Dicționarul istoric și geografic universal* de Gh. Adamescu. București, Editura „Cartea Românească”, 1926–1931.
- DA = [Academia Română], *Dicționarul limbii române*, I/I literele A-B, București, 1913.
- DER = Ciorănescu, Alexandru, *Dicționarul etimologic al limbii române*, ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă de Tudora Șandru-Mehedinți și Magdalena Popescu Marin, București, Editura Saeculum I. O., 2002.
- DU = Șăineanu, Lazăr, *Dicționarul universal al limbei române*, ediția a VIII-a, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1930.
- HEM = Petriceicu Hasdeu, B., *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*, tomul I–III, București, Stabilimentul Grafic Socec și Teclu, tom I–II: 1887, tom III: 1893.
- Laurian, A.T., Massim, I.C., *Dicționariul limbei romane*. După însărcinarea dată de Societatea Academică Română. Elaborată ca proiect. București, Noua Tipografie a Laboratorilor Români. Tomu I (A–H), 1871 [în realitate: 1873]; tomu II (colaboratori Iosef Hodoș și G. Barițiu: I–Z), 1876; tom. III: *Glossariu, care cuprinde vorbele din limba română străine prin originea sau forma lor, cum și cele de origine înduioasă*, 1871 [în realitate: 1877].
- MDG = *Marele Dicționar geografic al României* alcătuit și prelucrat după dicționarele parțiale pe județe de George Ioan Lahovari, general C. I. Brătianii și Grigore G. Tocilescu, I - V, București, 1898 – 1902, vol. I, București, 1898.
- Scriban, August, *Dicționarul limbii românești*, ediția I, Iași, Institutul de Arte Grafice „Presa bună”, 1939.
- TDRG = Tiktin, Heiman, Hariton, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch* (1903-1924), vol. I, A-C, București, 1903.
- Zanne, Iuliu, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia*, vol. VI, București, Editura Librăriei Socecu & Comp., 1901.
- Lucrări de referință**
- Coșeriu, Eugen, *Lingvistica integrală* (interviu cu Eugeniu Coșeriu realizat de Nicolae Saramandu), București, Editura Fundației Culturale Române, 1996.
- Dumistrăcel, Stelian, *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980.
- Dumistrăcel, Stelian, *Până-n pânzele albe. Expresii românești*, ediția a II-a, Iași, Editura Institutul European, 2001.
- Ghibănescu, Gheorghe, *Din traista cu vorbe*, Tipografia Dacia, Iași, 1906.
- Ionnescu-Gion, G. I., *Istoria Bucureștilor*, București, Socec, 1899.
- Savin, Petronela, *Până-n pânzele albe... ale expresiei*, „Studii și cercetări științifice. Seria filologie”, nr. 28/2012, p. 39.
- Stănciulescu, Ovid, *Cercetări asupra regimului penitenciar român din veacul al XIX-lea*, Cluj, Tipografia Fondul Cărților Funduare, 1933.
- Rodica Zafiu, *Până-n pânzele albe...*, „Dilema Veche”, nr. 937 din 24-30 martie 2022.